

Vasilij Melik

SLOVENSKI TISK O BALKANSKIH PROBLEMIH

70-TIH IN 80-TIH LET 19. STOLETJA

Nekoliko razširjeno besedilo referata na simpoziju o Felixu Philippu Kanitzu na Dunaju 13.—14. novembra 1984.

V ospredju zanimanja Felixa Philippa Kanitza sta stali Bolgarija in Srbija. Slovencev se v svojih mnogoštevilnih delih ni dotikal, dasi najdemo tu in tam tudi o njih kako omembo, misel ali sodbo. Prav tako tudi Slovenci o Kanitzu niso pisali veliko, so ga pa poznali in nekaj tudi brali, iz zanimanja za balkanske dežele. Josip Stritar je bil nekaj časa domači učitelj pri »fabrikantu Kanitzu, bratrancu znanega pisatelja«¹ Anton Bezenšek, profesor in stenograf, rojen v Bukovju pri Celju, ki je živel in delal nekaj časa v Zagrebu; nato pa večino svojega življenja v Pločdivu in Sofiji, je v svoji knjigi Bolgarija in Srbija, ki jo je leta 1897 izdala Mohorjeva družba, med spisi potovalcev, učenjakov in strokovnjakov, ki jih je pri svojem delu uporabljal, imenoval tudi Kanitzovo knjigo Donau—Bulgarien und der Balkan.² Ker pa to in še marsikaj; kar bi se dalo navesti, ne zadostuje za študijo o Kanitzu in Slovencih; bi hotel v tem krogu govoriti o tem, kako je slovensko časopisje in javno mnenje gledalo na Balkan v 70-tih in 80-tih letih 19. stoletja, ne da bi se spuščal v podrobnosti. Če govorim o časopisju, mislim predvsem na liberalni dnevnik Slovenski Narod in na katoliški dnevnik Slovenec.

Najprej je treba opozoriti na dvoje tradicionalnih, iz prejšnjih stoletij izvira, jočih čustvovanj, ki sta obvladovali obe slovenski meščanski struji, liberalno in katoliško in vse slovensko javno mnenje. To je bila zavest pripadnosti slovanski skupnosti, to je bilo protiturško razpoloženje. To je, izviralo morebiti še iz časov turških vpadov v slovenske dežele, se je hranilo ob avstrijskih vojnah s Turčijo do konca 18. stoletja in živelo vse do prve svetovne vojne. Pri tem se je protiturško razpoloženje povezovalo s slovanskim in vèrskim čustvovanjem. Govorili so o zatiranih kristjanih, o nesrečnih slovenskih bratih pod turškim jarmom. Slovanski narodi na Balkanu so bili seveda Slovincem mnogo simpatičnejši kot neslovanski. Če bčremo v tedanjih časopisih o jugoslovanskih narodih ali Jugoslovanih, je to mogoče razumeti na tri načine. Ali so mišljeni Slovenci, Hrvati in Srbi v okviru habsburške monarhije, ali Slovenci, Hrvati in Srbi v celoti, ali pa vsi južni Slovani z Bolgari vred. Vsakokrat je treba skrbno ugotavljati, kakšen obseg je mišljen, včasih pa je to tudi nemogoče ugotoviti.

Slovenci so gledali na dogodke na Balkanu in drugod v zavesti, da na njih potek ne morejo vplivati, so jih pa spremljali z globokim zanimanjem. V svojih analizah položaja so dostikrat gledali zelo naivno, vendar pa so bili sposobni tudi bistrih in preroških ugotovitev. V slovenskem leposlovju tega časa je veliko pesmi, črtic, pa tudi daljših del, ki se nanašajo na sodobne upore in boje proti Turkom ali pa na spopade s Turki v preteklosti.

Že Anton Linhart je menil, da bi po številu prebivalstva Avstrijo lahko imenovali slovansko državo, prav kakor Rusijo.³ Zavest o slovanski večini v državi je dajala tudi Slovincem občutek, da imajo pravico lastnega koncepta zunanje politike. Zahtevali so prijateljstvo z Rusijo in z Rusijo dogovorjeno balkansko politiko; prijateljstvo do slovanskih balkanskih držav. Avstrijsko zunanjo politiko, kakršna je bila, so gledali s skoraj stalnim nezaupanjem in kritiko. Spore med slovanskimi na-

¹ Josip Stritar: Zbrano delo, Deveta knjiga, Ljubljana 1957, str. 363.

² Anton Bezenšek: Bolgarija in Srbija, Celovec 1897, str. 4.

³ Anton Linhart: Poskus zgodovine Kranjske ..., Ljubljana 1981, str. 171, 329.

rodi, med Hrvati in Srbi, Srbi in Bolgari, so Slovenci zelo obžalovali, a skoraj nikdar se niso postavljali izključno na eno stran in so poskušali ostati z vsemi v dobrih odnosih. Slovanska vzajemnost se jim je vselej zdela glavna zapoved. Bezenšek je končal predgovor v svoji knjigi Bolgarija in Srbija z besedami: »Ako se med seboj dobro spoznamo, prepričan sem, da se bomo tudi bratski ljubili. Živela bratska sloga.«⁴ Podoben je tudi konec knjige.⁵ Х р б и с л о в е н с к и б р а т с т в о

Bistven sestaven del slovanske zavesti jê bilo rusofilstvo. Zelô dobro ga kaže večkrat izražena misel, da je največja zasluga Rusije za avstrijsko slovanstvo v tem, da sploh eksistira.⁶ Rusofilstvo je večinoma hvalilo vse, kar je ruskega, nemalokrat pa je ločilo med carskim režimom in ruskim narodom. V nekem članku je bil ta občutek takole izražen: »Smo prijatelji slovanskim Rusom, a ruski podaniki bi ne hoteli biti.«⁷ Pojavljale so se tudi kritične misli, da ruska politika ni slovanska, da si hoče Rusija podjarmiti ves svet, da si Rusi ne morejo predstavljati svobodnega razvoja malih slovanskih narodov.⁸

Slovenci so pozdravljali vsak upor proti turški oblasti in ga spremljali s simpatijami. Navduševali so se za likvidacijo osmanskega cesarstva na evropskem ozemlju, saj so imeli življenje pod Turki za najslabšo možno usodo sploh. Kako bi prišlo do te osvoboditve; ni bilo tako važno. To se nam lepo, pokaže iz pisanja obeh glavnih slovanskih časnikov in iz govorov slovanskih državnih poslancev v letih 1875/78.⁹ Zdaj se zavzemajo za samoodločbo prebivalstva Bosne in Hercegovine, ki ga je treba vprašati, ali želi ustvariti samostojno državo ali želi priključitve k Avstriji ali Srbiji. Zdaj se zavzemajo za priključitev Bosne k Srbiji, ki ima do Bosne prvo in najstarejšo pravico. Zdaj se zavzemajo za avstrijsko okupacijo; pa se pri tem sklicujejo na slavno tradicijo protiturških bojev in v njej ne vidijo dejanja ekspanzije, osvojitve ali imperializma, ampak osvoboditev.¹⁰ Prednost ima zdaj ta, zdaj ona varianta, kakor se zdi, da se razvijajo možnosti, položaj in perspektive. To je politika, ki se prilagaja položaju, ki pa ni nenačelna, zakaj načelna zahteva je osvoboditev izpod Turkov. Ob vstaji v Bosni so Slovenci zbirali denarno pomoč, nekaj desetin prostovoljcev pa je šlo v boj. Slovenci prostovoljci so se udeležili tudi srbske vojne proti Turčiji (1886/87). Poraz Srbije je prinesel tudi Slovincem veliko razočaranje. Ob vstopu v vojno proti Turčiji je postala Rusija v očeh slovenskega človeka glavni junak dneva. Še danes je pri Skofji Loki gostilna z imenom Plevna, danim ji po ruski zasedbi mesta in utrdb. Ruske zmage na Balkanu so se zdele Slovincem zgodovinskega pomena na poti k bodoči zmagi slovanstva.¹¹ Slovincem bi bilo tedaj najbolj všeč, da bi Rusija zasedla Carigrad in diktirala Turčiji mir brez ozira na druge sile. To se ni zgodilo, toda med Slovenci je bilo precej razširjeno prepričanje, da bodo še doživeli, kako bosta ruski in bolgarski vojak zdrobila polmesec na cerkvi svete Sofije in na njega mesto povzdignila pravoslavni križ.¹² Z obžalovanjem so ugotavljali, da evropske sile nočejo prepustiti Balkana Rusiji, da vidi Anglež v vsakem spopadu v neznani balkanski vasi ruski vpliv, da je evropski duh protiruski in protislovanski.¹³ Zedinjenje Vzhodne Rumelije z Bolgarijo so pozdravili vsi Slovenci, prav tako so vsi obsodili srbsko vojno proti Bolgariji leta 1885.¹⁴ Slovenski Narod je v tem času objavljaj tudi dopise iz Srbije in Bolgarije. Pisali so jih

⁴ Bezenšek str. 4.

⁵ Bezenšek str. 237.

⁶ Ivan Hribar: Moji spomini, I. del, Ljubljana 1983, str. 83. Slovan 1884, str. 412.

⁷ Slovenec 11. 12. 1885.

⁸ Soča 12. 6. 1873. Slovenec 27. 11. 1886.

⁹ Glej Petko Luković: Stališče Slovencev do vstaje v Hercegovini in Bosni in do bosansko-hercegovskega vprašanja v letih 1875–1878, Ljubljana 1977, 420 strani. Vasilij Melik: Spremembe na Slovenskem in v Cislitaniji v zvezi z dogodki na Balkanu, v zborniku Mednarodni naučni skup povodom 100-godišnjice ustanaka u Bosni i Hercegovini, Tom II, Sarajevo 1977, str. 55–67.

¹⁰ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten, VIII. Session, str. 6935. Slovenski Narod 12. 11. 1875. Slovenec 18. 8. 1877.

¹¹ Vasilij Melik: Slovenska politika v drugi polovici sedemdesetih let 19. stoletja, Zgodovinski časopis 28, 1974, str. 275.

¹² Slovenski Narod 23. 8. 1878.

¹³ Slovenski Narod 1–5. 12. 1885.

¹⁴ Petko Luković: Slovenci i srpsko-bugarski rat 1885. godine, Zgodovinski časopis 39, 1985, 111–138, 213–267, 355–380.

Slovenci, ki so tam živeli. Iz Bolgarije je pošiljal pisma tudi Bolgar, ki je končal svoj študij na dunajski tehniški visoki šoli in se je bil tam spoprijateljl s slovenskimi študenti.¹⁵

Naslednje leto (1886) je avstrijska politika prišla v resnejše konflikte z rusko zaradi dogodkov v Bolgariji. Bolgarija je bila namreč prišla v spor z Rusijo, ki si jo očitno želela urejati po svoji volji. Zaradi tega spora je padel Aleksander Battenberški, poletni naslednjega leta pa je bil za novega kneza izvoljen Ferdinand Koburški. Ob rusko-avstrijskih trenjih je pisal Slovenec v običajnem rusofilskem duhu, da je potrebna avstrijsko-ruska sloga, da si razen madžarskih in poljskih šovinistov vsi želijo avstrijsko-ruskega sporazuma, pa da bi bila avstrijsko-ruska vojna usodepolna za Avstrijo. Ob tem pa je tudi kritično ocenjeval rusko politiko in razumel tudi bolgarska stališča.¹⁶ Na drugi strani je februarja 1886, poznejši ljubljanski župan Ivan Hribar kot podpredsednik Narodne tiskarne in član njenega političnega odseka začel dajati Slovenskemu Narodu svojo smer! Ta se je kazala predvsem v poudarjenem rusofilstvu, ki sta ga propagirala dopisnika Fran Podgornik in Davorin Hostnik. Hostnik, ki se je bil izselil v Rusijo in je bil zdaj profesor v Rilsku, je od 31. marca 1886 naprej pod psevdonimom Krutorogov objavljajl dopise v Slovenskem Narodu. Bili so pisani temperamentno, pa dostikrat tudi vulgarno in so povsem zagovarjali rusko zunanjo politiko. Bili so popolnoma nekritično zaljubljeni v Rusijo, napadalni do vseh njenih sovražnikov, brez vsakega razumevanja za poljske ali bolgarske težnje po samostojnosti. Poljski kmet je po Hostniku oboževal Rusijo, poljsko plemstvo in duhovščina pa sta v svojem umopomračenju pletla o njej vsakovrstne laži.¹⁷ Hostnik se je zavzemal za uvedbo slovanskega bogoslužja pri vseh slovanskih narodih, od katoliške cerkve pa je pravzaprav terjajl, da se v vsem pokori ruski politiki ali pa se ji slovanski narodi morajo odpovedati. Ven z latinskimi jezikom, ven z latinico! Kdor je v tem proti nam, ta je naš sovražnik, naš zatiralec, naj nosi na glavi nemško pikelhaubo ali pa mitro ali tiaro!¹⁸ Še hušji napad na papeža Leona XIII., navedenega z rodbinskim imenom Pecci, je bil objavljen 3. novembra 1887. Tako pisanje je seveda moralo zbuditi odpor v slovenskem katoliškem tisku, kakor je rusofilstvo zbudilo obsodbo v avstrijskih vladnih krogih. 16. novembra 1887 je cesar ob sprejemu na dvoru pokarajl rusofilske izjave dela slovenskega tiska. Posvetovanje škofov goriške metropolije (njen del je bila tudi ljubljanska škofija) je prineslo pastirski list, datiran s 26. novembrom, ki je ugotavljajl, da nekateri politični in leposlovnji listi »prinašajo od časa do časa članke, iz katerih veje nekatolšk, časni in večni sreči našega ljudstva poguben duh«, da se pojavljajl napačna stališča glede liturgije in da se kažejo protiavstrijske težnje.¹⁹ Pastirski list je vzbudil precej vznemirjenja in nezadovoljstva, zlasti na Goriškem, tudi med duhovščino, tako pri pesniku Simonu Gregorčiču in pri politiku dr. Antonu Gregorčiču. Pastirski list so razumeli kot udarec po vsem »nedolžnem, že tako preveč zatiranem slovenskem narodu«, ²⁰ kot krivično žalitev Slovencev.

Tako so imeli Hostnikovi dopisi Slovenskemu Narodu vseavstrijski odmev in kar velike posledice. Hostnikovih dopisov je bilo konec, ekstremni rusofilski ton je izginił iz tega dnevnika, ni pa ga bilo konec. Prevezel ga je Fran Podgornik, ki je v letih 1888—1899 izdajajl časopis Slovanski svet. Treba pa je reči, da je bilo ekstremno rusofilstvo vedno v manjšini ob splošnem običajnem slovanskem čustvovanju in rusofilstvu, ki je prevladovalo med Slovenci.

¹⁵ Slovenski Narod 16. 1. 1886.

¹⁶ Slovenec 13. 11. 1886, 1. 9. 1887, 9. 9. 1887.

¹⁷ Slovenski Narod 3. 9. 1887.

¹⁸ Isti 6. 6. 1887.

¹⁹ Dušan Kermavner: Slovenska politika v letih 1879 do 1895, Ljubljana 1966, str. 375—434. Ivan Hribar: Moji spomini, II. del, Ljubljana 1984, str. 628—632.

²⁰ Soča 10. 12. 1887. France Koblar: Simon Gregorčič, Ljubljana 1962, str. 140—143.

Zusammenfassung

DIE SLOWENISCHE PRESSE ÜBER DIE BALKANPROBLEME IN DEN SIEBZIGER UND ACHTZIGER JAHREN DES 19. JAHRHUNDERTS

Vasilij Melik

Die Slowenen betrachteten die Ereignisse auf dem Balkan und anderswo in dem Bewußtsein, auf deren Ablauf keinen Einfluß zu haben, verfolgten sie jedoch mit großem Interesse. In ihren Analysen der Lage bekundeten sie oft eine sehr naive Anschauungsweise, waren jedoch andererseits auch zu scharfsinnigen und prophetischen Feststellungen fähig. Die österreichische Außenpolitik wurde von den Slowenen mit fast ständigem Mißtrauen verfolgt. Sie forderten Freundschaft mit Rußland und im Einvernehmen damit Freundschaftshaltung slawischen Balkanländern gegenüber. Sie begrüßten jeden Aufstand gegen die Türken und verfolgten ihn mit voller Sympathie, sie begeisterten sich für die Liquidierung des Osmanenreiches auf europäischem Gebiet, da sie das Leben unter den Türken als das schlimmstmögliche Schicksal überhaupt betrachteten. Die russischen Siege auf dem Balkan (1877—78) schienen den Slowenen Ereignisse von historischer Bedeutung auf dem Weg zum künftigen Sieg des Slawentums. Es würde allerdings mit Bedauern festgestellt, daß der europäische Geist gegen die Russen und gegen die Slawen gerichtet sei. Mitte der achtziger Jahre kam mit dem nationalen Radikalismus auch eine extrem russophile Stimmung auf, deren Träger der in Rußland lebende slowenische Professor Davorn Hostnik war. Seine Artikel in Slovenski narod befürworteten bedingungslos die Politik der russischen Regierung und begeisterten sich für die slawische Liturgie, kyrillische Schrift und Orthodoxie. Gegen den Katholizismus gerichtete Spitze erregte Unwillen im slowenischen katholischen Lager, die russenfreundliche aber in Regierungskreisen, so daß im November 1887 der Kaiser selbst die russophile Haltung eines Teiles der slowenischen Presse tadelte. Die Bischöfe der Görzer Erzdiözese verurteilten in ihrem Hirtenbrief die gegen den Katholizismus und gegen Österreich gerichteten Äußerungen in der Presse sowie den Kampf für eine slawische Liturgie.